

Дзіна ДУБІНІНА,

кандыдат педагагічных навук,
дацэнт, загадчык кафедры
методык дашкольнай адукацыі
БДПУ імя М.Танка

Канцэпцыя дашкольнай адукацыі і праграма па яе рэалізацыі на 2001—2010 гады ставіць на мэце павышэнне якасці дашкольнай адукацыі. Адукацыйны стандарт прадугледжвае забеспячэнне якасці выхавання і навучання дзіцяці з улікам яго ўзроставых і індывідуальных асаблівасцей і арыентаваны на працэс пераёмнасці дашкольнай і пачатковай адукацыі, **дзе вынік Менавіта адукацыйны стандарт выступае ў якасці гаранта базавай дашкольнай адукацыі дзяцей дашкольнага ўзросту і забяспечвае падрыхтаванасць выхаванца дашкольнай установы да адукацыі на наступным узроўні — у пачатковай школе.**

ПАД базавым кампанентам дашкольнай адукацыі навукоўцы разумеюць пэўную ўзроставую ступень кампетэнтнасці дзіцяці. Пры гэтым ступень кампетэнтнасці разглядаецца як комплекс базавых асобных характарыстык, патрэб і здольнасцей, сістэма ведаў і неабходных уменняў і навыкаў; якасных псіхалагічных новаўтварэнняў узросту, якія дазваляюць дзіцяці арыентавацца ў навакольным асяроддзі і рэалізоўваць свае патрэбы.

Базавы мінімум ведаў, уменняў, навыкаў дзіцяці дашкольнага ўзросту разглядаецца сучаснымі навукоўцамі (Л.А.Парамонова, М.М.Паддзякаў) як складаная інтэграваная адзінка, як поліаспектная з’ява, якая састаўляе сукупнасць разнастайных кампетэнцый.

Адной з асноватворных састаўных частак базавага кампаненту выступае камунікатыўная кампетэнцыя (А.А.Андрыеўская, Б.Крафт, К.Менг і інш.), якая ахоплівае моўную і маўленчую кампетэнцыі. У сваю чаргу моўная і маўленчая кампетэнцыі ўключаюць адпаведна лексічную, фанетычную, граматычную, дыяманалагічную кампетэнцыі.

МАЎЛЕНЧАЯ КАМПЕТЭНЦЫЯ НАВУКА — ДЗЯЦЕЙ ПРАКТЫКАМ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

Па меркаванні айчынных і замежных педагогаў і псіхологаў, развіццё маўлення і інтэлекту дашкольніка ва ўмовах адукацыйнай прасторы з’яўляюцца паказчыкам агульнага развіцця дзіцяці (А.П.Вусова, А.Ул.Запа-рожац, Ф.А.Сахін).

РАЗВІЦЦЁ маўлення па сваёй прыродзе носіць шматаспектны характар. Авалодваючы роднай мовай, дзіця ў той жа час развіваецца разумова, маральна, эстэтычна. Родная мова выконвае асноватворную ролю ў станаўленні асобы дзіцяці дашкольнага ўзросту. Засваенне мовы і маўлення непасрэдна звязана з разнастайнымі аспектамі псіхічнага развіцця дзіцяці: мысленне, уяўленне, памяць, эмоцыі. Камунікатыўная і кагнітыўная функцыі мовы дапамагаюць далучыцца да агульначалавечых каштоўнасцей, робяць магчымым выхаванне і навучанне дашкольнікаў. Авалодванне мовай у дашкольным дзяцінстве з’яўляецца падмуркам яе паспяховага засваення ў школе.

ПАД маўленчай кампетэнцыяй А.М.Богуш разумее ўменне дзіцяці адэкватна і слухна практычна карыстацца роднай мовай у канкрэтных сітуацыях зносін, выкарыстоўваючы з гэтай мэтай маўленчыя, немаўленчыя (міміка, жэсты, рухі) і інтанацыйныя сродкі выразнасці маўлення ў іх сукупнасці.

✓ Маўленчая кампетэнцыя вызначаецца колькасна-якаснымі характарыстыкамі фанетычнай, лексічнай, граматычнай, дыяманалагічнай кампетэнцый. У сваёй сукупнасці яны складаюць камунікатыўную кампетэнцыю, якая характарызуецца як комплекснае выкарыстанне маўленчых і немаўленчых сродкаў з мэтай рускамоўных і беларускамоўных зносін у канкрэтна сацыяльна-бытавых сітуацыях, уменне арыентавацца ў сітуацыях зносін, ініцыятыўнасць зносін.

Змест маўленчай кампетэнцыі дашкольніка на розных узроставых

этапах прадстаўлены ў нацыянальнай праграме «Пралеска», а яе метадычны бок — у шэрагу вучэбна-метадычных дапаможнікаў для дзяцей і выхавальнікаў.

На момант заканчэння дашкольнай установы і паступлення ў пачатковую школу розныя віды маўленчай кампетэнцыі выпускніка вызначаюцца наступнымі колькасна-якаснымі характарыстыкамі.

✓ Лексічная кампетэнцыя ўяўляе сабой наяўнасць багатага слоўнікавага запasu на аснове паглыблення ведаў дзяцей аб прадметах і з’явах навакольнага свету, фарміравання і дыферэнцыяцыі паняццяў. Дашкольнікі разумеюць такія моўныя з’явы, як антанімія, сінанімія, мнагазначнасць, актыўна выкарыстоўваюць іх у мове. У размове дзеці старэйшага дашкольнага ўзросту ўжываюць словы ў адпаведнасці з іх значэннем. Колькасная і якасная характарыстыкі слоўніка дашкольніка адпавядаюць узроставай норме.

✓ Граматычная кампетэнцыя вызначаецца ўменнем дзяцей ужываць у выказваннях розныя тыпы сказаў (простыя, складаныя, з простамай мовай), асэнсаванымі адносінамі да граматычнай правільнасці маўлення, авалодваннем спосабамі словаўтварэння дзеясловаў, назоўнікаў, прыметнікаў, «эксперыментаваннем» са словам, яго гукавой абалонкай.

✓ Фанетычная кампетэнцыя разглядаецца як правільнае вымаўленне ўсіх гукаў роднай мовы, уменне адрозніваць на слых і ў вымаўленні блізкія ў акустычных і артыкуляцыйных адносінах гукі — зычныя свісцячыя, шыпячыя, санорныя (с-з, ш-ж, с-ш, л-р і інш), цвёрдыя і мяккія (л-ль, с-сь), звонкія і глухія (д-т, б-п і інш.); выразнае і дакладнае прагаворванне чыстагаворак, скоргаворак, кароткіх вершаў; асэнсаванне складовай будовы слова, славеснага складу сказа, наяўнасць умення падбіраць словы з названым

гукам, блізкія па гучанні, сфарміраванасць навыкаў карэкцыі і самакарэкцыі маўлення.

✓ **Дыяманалагічная кампетэнцыя** прадугледжвае наяўнасць умення наладжваць размову з аднагодкамі, дарослымі; падтрымліваць дыялог у адпаведнасці з тэмай, валоданне ўменнем састаўлення апісальных і сюжэтных апавяданняў (па цацках, карціне, па сюжэтных карцінках); пераказванне тэксту; адэкватнае выкарыстанне маўленчых і паралінгвістычных сродкаў выразнасці, валоданне формуламі маўленчага этыкету.

ПА МЕРКАВАННІ А.А.Лявончыца, у любым маўленчым выказванні праяўляецца цэлы шэраг уменняў: хуткая арыенціроўка ва ўмовах зносін, уменне планаваць сваё маўленне і выбіраць змест, знайсці моўныя сродкі для перадачы і забеспячэння адваротнай сувязі, інакш зносіны будуць неэфектыўнымі і не дадуць жадаемых вынікаў.

Маўленчая кампетэнцыя дзіцяці ўключае валоданне як рускім, так і беларускім гутарковым маўленнем, арыентацыю дзіцяці ў сітуацыі зносін і самастойнае вынаходніцтва маўленчага рашэння ў новай сітуацыі, творчае выкарыстанне вядомага маўленчага матэрыялу (лексіка, граматычныя формы, вымаўленчыя нормы).

Засваенне роднага маўлення ў межах базавага кампаненту дашкольнай адукацыі з'яўляецца неабходнай умовай вырашэння задач разумовага, эстэтычнага і маральнага выхавання дзяцей у найбольш сензітыўны перыяд іх развіцця.

Ф.А.Сахін разглядаў узаемасувязь маўленчага і разумовага аспектаў авалодвання роднай мовай у дашкольным дзяцінстве ў сувязі з развіццём мыслення дзіцяці. У старэйшага дашкольніка пераважае наглядна-вобразнае і славесна-лагічнае мысленне. З развіццём апошняга адбываецца станаўленне інтэлектуальнай функцыі мовы. Па меркаванні Ф.А.Сахіна, існуе і адваротная сувязь, якая разглядае роль інтэлекту ў авалодванні мовай і выступае як аналіз моўнай (лінгвістычнай) функцыі інтэлекту.

Найбольш гэтую сувязь магчыма прасачыць у фарміраванні звязнага маўлення дзіцяці. Для таго, каб звязна расказаць пра што-небудзь, неабходна ясна ўяўляць аб'ект расказа, умець аналізаваць, устанавілі-

ваць розныя адносіны паміж прадметамі і з'явамі. валодаць навыкамі пабудовы звязнага выказвання: падбор найбольш прыдатных слоў для выражэння пэўнай думкі, пабудова простых і складаных сказаў, выкарыстанне розных сродкаў для сувязі сказаў і розных частак выказвання.

НАВУЧАННЕ дашкольнікаў роднай мове цесна звязана з іх маральным выхаваннем. Родная мова з'яўляецца і сродкам, і зместам духоўнага развіцця маленькага дзіцяці. Па зазначэнні Якуба Коласа, «скрозь адчыненыя дзверы роднай мовы льецца... шырокая, магутная плынь... людкуючы розум і пачуцці дзяцей» [1, 319]. Семантычнае ўзбагачэнне слоўніка дашкольнікаў спрыяе засваенню імі груп слоў, якія абазначаюць маральныя якасці чалавека, яго эмацыянальны стан, ацэнку яго ўчынкаў.

У час расказвання ў дзіцяці фарміруюцца не толькі маральныя веды, але і маральныя паводзіны, культура маўленчых зносін.

Праз родную мову дашкольнікі выхоўваюцца эстэтычна. Яны спяцігаюць характэрнае і багацце мовы, уключаюць у сваё маўленне словы, якія абазначаюць эстэтычныя якасці і ацэнкі, прыгожыя вобразныя і трапныя выразы. Асэнсаваныя адносіны дзіцяці да мовы ў яе эстэтычнай функцыі найбольш ярка праяўляюцца ў працэсе творчага расказвання. Для ўзнаўлення задуманага вобраза дашкольнік выбірае пэўныя выяўленча-выразныя мастацкія сродкі.

Звязнае выказванне адлюстроўвае як узровень валодання багаццем роднай мовы, так і ўзровень разумовага, маральнага, эстэтычнага і эмацыянальнага развіцця дзіцяці.

Такім чынам, высокі ўзровень развіцця маўлення дашкольніка, яго маўленчая кампетэнцыя ўключаюць:

- валоданне літаратурнымі нормамі і правіламі роднай мовы, свабоднае выкарыстанне лексікі і граматыкі пры выказванні сваіх думак і састаўленні любога тыпу выказвання;

- наладжванне размовы ў адпаведнасці з канкрэтнай сітуацыяй, асэнсаванне і разуменне тэмы і зацікаўленасць;

- развітую культуру зносін, выкарыстанне маўленчых і паралінгвістычных сродкаў выразнасці, уменне ўступаць у кантакт з дарослымі і аднагодкамі: выслуховаць, адказваць, пытацца, тлумачыць;

- веданне норм і правіл маўленчага этыкету, уменне карыстацца імі ў залежнасці ад сітуацыі: праяўляць ініцыятыву або карэктна заканчваць размову;

- самастойнае састаўленне апавяданняў рознага віду, пераказванне мастацкіх тэкстаў;

- уменне чытаць (элементарнае валоданне граматай).

ЛІТАРАТУРА:

1. Колас Я. Збор твораў: у 14 т. Т.12.
2. Старжынская Н.С. Методыка развіцця роднага маўлення. — Мн., 1998.
3. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольника. — М., 2001.